ANALELE BANATULUI, S.N., ARHEOLOGIE - ISTORIE, XV, 2007
http://muzeulbanatului.ro/mbt/istorie/publicatii/ab.htm

SARMAȚII DIN MUNTENIA ȘI IMPERIUL ROMAN

*Liana Oța**

Cuvinte cheie: *Roxolani, Moesia Inferior, morminte, stipendii*
Schlagwörter: *Roxolanen, Moesia Inferior, Gräber, Stipendien*

Studiile despre sarmații din Muntenia sunt relativ numeroase, atât cele care au publicat descoperiri noi, cât și cele de sinteză. Cu toate acestea, în mod paradoxal poate, consensul autorilor asupra datării mormintelor sarmatice descoperite în Muntenia este departe de a fi fost atins. În special data de început a pătrunderii sarmaților în câmpia munteană este cea care suscită încă dezbateri. Gh. Bichir[1] este de părere că acest proces nu putea avea loc decât după 117-118 p.Chr., când Muntenia și sudul Moldovei, teritorii care aparținuseră până atunci provinciei Moesia Inferior, sunt abandonate. Pentru aceeași pătrundere posterioară anilor amintiți, optează și alți autori[2]. R. Harhoiu susține că prezența sarmaților la Dunărea de Jos este mai timpurie, din a doua jumătate a secolului I p.Chr.[3], opinie împărtășită și de alți autori[4]. O datare chiar mai târzie decât cea presupusă de Gh. Bichir a fost propusă de Gh. Diaconu și I. Bogdan-Cătăniciu, și anume în timpul războaielor marcomannice[5]. Diversitatea opiniilor trecute mai sus în revistă se datorează, pe de o parte, absenței elementelor de datare (număr mic al importurilor romane descoperite în mormintele sarmatice din Muntenia) și, pe de altă parte, absenței referirilor din izvoarele scrise, cu privire la pătrunderea sarmaților în Muntenia. În ceea ce mă privește, rămân la părerea pe care am exprimat-o în 1997, la Zalău, într-o comunicare ce a fost ulterior și publicată[6]: o pătrundere a sarmaților în Muntenia în *două* momente diferite - sfârșitul secolului I p.Chr., poate și începutul secolului următor și a doua jumătate a secolului al II-lea p.Chr., cele două momente putând fi legate de războaiele purtate de Domitian și Traian cu dacii și de cele duse de Marcus Aurelius la Dunărea mijlocie împotriva unei mari coaliții barbare.

În absența unor elemente de datare certe, nu este exclus ca data inițială a pătrunderii sarmaților în Muntenia să poată fi dedusă, deși cu o marjă de eroare lesne de înțeles, în urma coroborării mai multor argumente. Nu este scopul acestei contribuții rezolvarea definitivă a problemei mai sus menționate (ceea ce cred că este greu de realizat deocamdată), dar aș vrea să insist asupra unui fapt căruia i s-a acordat mai puțină atenție, dar care s-ar putea număra printre datele menite să ajute la o mai bună cronologie a mormintelor sarmatice din Muntenia.

Deși studiile de sinteză[7] au încercat să contureze trăsăturile caracteristice ale mormintelor sarmatice din Muntenia (număr total, amplasare, tip de mormânt, orientarea și poziția scheletelor, inventar funerar), totuși, relația dintre sarmații din Muntenia și romani, *cea care poate fi dedusă din imaginea generală oferită de complexele funerare descoperite până în prezent, și nu cea oferită de izvoarele scrise*, nu a fost decât arareori detaliată.

Cuvintele în care se poate sintetiza această relație nu aduc o noutate absolută în cercetare: cel puțin atât cât se poate deduce din caracteristicile mormintelor sarmatice din Muntenia, coroborate cu evenimentele care au implicat spațiul menționat în cursul primelor trei secole p.Chr., *sarmații din Muntenia se aflau sub control roman*. Este aceeași opinie pe care am exprimat-o mai demult[8] și care este susținută și de alți autori[9].

Cred că este importantă detalierea acestui aspect, cu atât mai mult cu cât, în mod surprinzător, vine în contradicție cu imaginea, cel mai adesea de conflict, lăsată de izvoarele scrise: atacuri asupra Moesiei - în iarna anilor 67/68, 68/69 și 69/70 p.Chr.[10], tulburări care fac necesară o intervenție

* Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" al Academiei Române, București, str. Henry Coandă nr. 11.

1. Bichir 1977, 191; Bichir 1996, 304.
2. Opreanu 1998, 63-64; Petolescu 2000, 323-324.
3. Harhoiu 1993, 46-50.
4. Niculescu 2003, 184-186.
5. Bogdan-Cătăniciu 1997, 140 și 142; Diaconu 1980, 284.
6. Oța 1999, 887.
7. Bichir 1972 și 1977; Niculescu 2003; Oța 1999.
8. Oța 1999, 887.
9. Bogdan-Cătăniciu 1997, 140 și 142; Petolescu 2000, 324.
10. Tacitus, Hist., I, 79; Iosephus Flavius, Bell.Iud., 7.90-95.

a romanilor - 62[11] și 118 p.Chr.[12], aliați ai lui Decebal în timpul primului război cu Traian, din 101-102 p.Chr.[13].

Concluzia menționată, cea a controlului roman asupra sarmaților din Muntenia, poate fi dedusă în urma trecerii în revistă a câtorva argumente:

1. numărul total relativ mic al mormintelor sarmatice din Muntenia, deși cu amendamentul că acesta poate fi datorat unei lacune a cercetării. Totuși, raportul dintre perioada destul de lungă de timp (cel puțin două secole) și numărul total al complexelor publicate până în prezent (mai puțin de 300) este disproporționat, comparativ, de pildă, cu numărul total de morminte descoperite în Muntenia atribuite culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[14]. Probabil că numărul redus al mormintelor corespunde unui număr relativ mic de sarmați pătrunși în Muntenia.

2. numărul mic al mormintelor descoperite într-un singur punct. Până în prezent, cifra maximă de morminte sarmatice descoperite într-un singur loc este de 35, la Târgșor[15], urmată de 18, la Râmnicelu[16]. Nu este exclus ca absența unor necropole întinse să trădeze, din nou, numărul redus al membrilor unei comunități.

3. raritatea mormintelor tumulare: doar patru descoperite până în prezent, dar și dintre acestea, sigur tumular este doar mormântul de la Vitănești[17]. Rezervele în legătură cu celelalte trei complexe provin din lipsa de precizări - Sudiți-Gherăseni[18], formulările - Balta Albă, mormânt descoperit pe suprafața unei movile distruse în perioada interbelică[19] sau contrazicerile autorilor - Sărulești, considerat inițial mormânt secundar în tumul[20], apoi mormânt tumular[21]. Celor patru complexe enumerate li se adaugă șapte cazuri de înmormântări în tumuli mai vechi. În trei cazuri însă - Ciulnița[22], Smeieni[23] și Sultana[24] s-au descoperit mai multe morminte în mantaua aceluiași tumul, complexe care aparțineau probabil unor comunități și nu unor persoane din elită. Pot fi presupuse ca aparținând unor persoane din elită înmormântările tumulare, și probabil patru înmormântări secundare în mantaua unor tumuli mai vechi - Roșiori[25], Ulmu[26], Brăilița[27], Hagieni[28].

4. numărul mic al mormintelor cu arme: 18 cu pumnale, trei cu spade, unul cu vârf de lance, deci în total 22. Nu am inclus în categoria mormintelor cu arme cele patru complexe în care s-au descoperit vârfuri de săgeată - Chiscani[29]; Lișcoteanca - Movila din baltă M. 6[30]; Lișcoteanca - Movila Olarului M. 8[31] și M. 15[32] și mormântul de la Târgșor, printre ale cărui piese de inventar se numără și un pinten[33]. Cu o singură excepție, și aceea situată însă sub semnul întrebării, la Balta Albă, mormintele având arme ca inventar sunt plane. Faptul că inventarul funerar al multor complexe a fost doar recuperat, ceea ce înseamnă că poate să nu fie complet, existând probabilitatea ca unele piese să se fi pierdut, îngreuiază încercarea de a contura trăsăturile definitorii ale complexelor sarmatice din Muntenia, având ca inventar arme. Câteva concluzii pot fi totuși desprinse. Prima dintre ele se referă la faptul că, cel puțin până în prezent, în morminte s-a depus, fără excepție, doar un singur tip de armă: pumnal, spadă sau vârf de lance. Cea de-a doua concluzie are în vedere asocierile din cadrul inventarului funerar. Impresia generală este una de modestie a inventarului. Șase complexe au dat la iveală (sau din ele s-au mai recuperat) doar arme: pumnale și spade - Vedea[34], Căzănești[35], Largu M. 4[36], Lișcoteanca - Moș Filon M. 2[37], Oltenița - Iordoc[38] sau vârf de lance - Râmnicelu M. 17[39]. De asocieri se poate vorbi, în ceea ce privește complexele cu arme, doar în cazul ceramicii sau al cuțitelor. În cele mai multe cazuri, șase, armele se combină cu ceramica cenușie, preluată probabil de la carpi: Balta Albă[40]; Brăila - Hipodrom M. 2[41]; Grădiștea M. 4[42]; Largu M. 6[43]; Lișcoteanca - Moș Filon M. 7[44]; Oltenița -

11. CIL, XIV, 3608=ILS, 986; IDRE, I, 113; Petolescu 2000, 37-38; Pippidi 1967, 311.
12. SHA, Vita Hadriani, 6, 6.
13. Petolescu 2000, 129-131.
14. Niculescu 2003, 191; Petrescu 2002, 25-47.
15. Niculescu 2003, 193-195.
16. Harțuche 1980, 216-224.
17. Leahu-Trohani 1979, 134-139.
18. Constantinescu 1978, 24.
19. Constantinescu 1978, 22-25.
20. Bichir 1977, 171 și 177.
21. Bichir 1996, 308.
22. CCA 1994, 21-23.
23. Simache-Teodorescu 1962, 279-280.
24. Morintz-Ionescu 1968, 116-118.
25. Harțuche 1980, 201 și 242.
26. Harțuche 1980, 201 și 225.
27. Bichir 1972, 139; Bichir 1977, 171.
28. Bichir 1972, 139 și 156; Bichir 1977, 171, 185, 193.
29. Nestor 1960, 679.
30. Harțuche 1980, 216 și 245.
31. Harțuche 1980, 207 și 245.
32. Harțuche 1987, 36.
33. Diaconu 1965, 21.
34. Bichir 1977, 168 și 169.
35. Mușețeanu-Lungu 1977, 247-248.
36. Dragomir 1959, 476, 477, 480.
37. Harțuche 1980, 209.
38. Morintz-Ionescu 1968, 102.
39. Harțuche 1980, 222.
40. Constantinescu 1978, 22-25.
41. Harțuche 1980, 203.
42. Harțuche et alii 1983, 50, 52, 53.
43. Dragomir 1959, 476, 477, 480, 481.
44. Harțuche 1980, 210, 215-216.

Renie M. 3[45]. Ceramica de import, romană, este prezentă doar în trei complexe cu arme: Bucu M. 10[46]; Lișcoteanca - Moș Filon M. 1[47]; Lișcoteanca - Movila Olarului M. 7[48]. Vase lucrate cu mâna s-au descoperit în două morminte cu arme: Lișcoteanca - Movila Olarului M. 17[49] și Rușețu[50]. În alte trei complexe, armele se asociau cu cuțite: Grădiștea M. 1[51], Lișcoteanca - Movila Olarului M. 3[52]; Roșiori M. 3[53], și este de remarcat și faptul că aceste morminte nu aveau ca inventar ceramică. Restul obiectelor de inventar sunt mai degrabă prezențe ce se datorează funcționalității ca obiecte de port: cataramă (1 caz), fibule (trei cazuri), catarame de încălțăminte (1 caz). Constituie deocamdată o excepție M. 3 de la Lișcoteanca - Movila Olarului, în care pumnalul și cuțitul se asociau cu oase de animal și o scoică. În trei complexe s-au descoperit arme asociate cu mărgele: Bucu M. 10 - o mărgea de bronz, lângă antebraț; Grădiștea M. 4 - trei mărgele, la încheietura ambelor mâini; Rușețu - singurul complex care a dat la iveală mai multe mărgele, dar poziția lor nu este precizată. O ultimă observație privește faptul că armele și mărgelele se asociau în toate cele trei cazuri cu ceramică.

În urma trecerii în revistă a argumentelor mai sus expuse, imaginea dedusă *doar pe bază arheologică* este aceea a unor comunități probabil reduse ca număr, în care persoanele susceptibile de a aparține unei elite războinice sunt foarte puține. Această imagine este departe de cea a războinicilor care atacă în câteva rânduri provinciile romane, descriși de izvoarele literare, ilustrați pe monumente sau cunoscuți în urma descoperirilor arheologice din zonele situate în nordul Mării Negre[54].

Trăsăturile caracteristice ale mormintelor sarmatice din Muntenia, laolaltă cu deosebirea față de relatările izvoarelor narative sau descoperirile sarmatice din alte zone, m-au condus la ipoteza că sarmații din Muntenia se aflau sub control roman. În absența relatărilor antice, este greu de precizat ce înseamnă mai exact acest control. Pare puțin probabil că aceștia sunt sarmații care se plângeau de micșorarea stipendiilor, la începutul domniei lui Hadrian[55]. Este posibil să fie vorba de comunități, păstori nomazi consideră C. C. Petolescu[56], care nu aveau veleități războinice și deci nu puteau pune în pericol provinciile romane. L. Petculescu[57] consideră chiar că inventarul neobișnuit de sărac al mormintelor sarmatice descoperite în Muntenia exprimă un statut social inferior, datorat controlului roman. Cred totuși că problema nu poate fi pusă atât de tranșant, având în vedere două aspecte. Primul dintre aceste aspecte se referă la faptul că morminte având ca inventar piese sarmatice (clopoței, mărgele de lapislazuli, oglindă cu tamga) și care nu se raliază regulii de modestie amintite au fost descoperite în necropole de pe teritoriul Imperiului roman - Callatis[58]. Cel de-al doilea aspect este unul deocamdată ipotetic: într-o zonă de încadrat în tipul 3 propus de Groenman-van Waateringe[59], care nu a putut fi permanent anexată Imperiului roman (așa cum este și Muntenia), contactele au fost menținute probabil cu elitele locale, după modelul altor zone din Imperiu sau al altor societăți, din perioada modernă și contemporană[60]. Aceste comunități sarmatice erau probabil supravegheate de trupele romane, în cadrul măsurilor mai largi, luate pentru supravegherea generală a Munteniei.

Ipoteza controlului roman exercitat asupra sarmaților din Muntenia nu este surprinzătoare și nici lipsită de logică, dacă se coroborează cu datele literare sau alte argumente arheologice. Acestea dovedesc interesul relativ constant arătat supravegherii Munteniei, prin diferite măsuri: politica destul de activă, a spațiului de siguranță, promovată de Aelius Catus[61] și Tiberius Plautius Silvanus Aelianus[62] la nordul Dunării de Jos; apartenența Munteniei și a sudului Moldovei la provincia Moesia Inferior[63] și prezența unor detașamente militare care țineau sub observație comunitățile dacilor liberi din Muntenia[64].

45. Morintz-Ionescu 1968, 100-101.
46. Rența 2000, 41.
47. Harțuche 1980, 208.
48. Harțuche 1980, 206-207.
49. Harțuche 1980, 207-208.
50. Bichir 1972, 155; Bichir 1977, 172, 185.
51. Harțuche et alii 1983, 50, 52.
52. Harțuche 1980, 206.
53. Harțuche 1980, 201-202, 242.
54. Bârcă 1997, 909-934; Bârcă 2001, 135-153; Coulston 2003, 415-433; Istvánovits-Kulcsár 2001, 147-161.
55. SHA, *Vita Hadriani*, 6, 8.
56. Petolescu 2000, 324.
57. Petculescu 1999, 899.
58. Bârlădeanu-Zavatin 1977, M. 3 - 130-131, M. 6 - 132-133, M. 16 - 140-141; CCA 1983-1992, 19; CCA 2004, 219.
59. Groenman-van Waateringe 1980, apud Van der Veen 1991, 448.
60. Bloemers 1990, 115; Bloemers 1991, 451-452.
61. Petolescu 2000, 28; Vulpe 1961, 366.
62. Petolescu 2000, 36-37 și 60-61; Pippidi 1967, 306-307; Vulpe 1961, 367.
63. Petolescu 2000, 158-162; Vulpe 1961, 372-373.
64. Bogdan-Cătăniciu 1986, 467; Bogdan-Cătăniciu 1997, 141; Petculescu 1993, 185; Petculescu 1999, 900.

DIE SARMATEN AUS MUNTENIEN UND RÖMISCHE REICH

(*Zusammenfassung*)

Die Charakteristika der sarmatischen Gräbern aus Muntenien in ihrem Gegensatz zu den Schilderungen der literarischen Quellen und den Hinweisen von sarmatischen Funden aus anderen Gebieten haben bis zuletzt zur Hypothese geführt, dass die Sarmaten in Muntenien immer unter der Kontrolle der römischen Herrschaft standen. Doch es ist schwer zu glauben, dass sie diejenigen sind, die sich wegen der Verminderung der Stipendien zu Beginn der Herrschaft Kaisers Hadrian beklagten.

Die armen Inventare aus den sarmatischen Gräberfelder zeigen einen niedrigen sozialen Status an, vielleicht wegen der römischen Domination. Es gibt aber Meinungen, die nicht diese strenge Sichtweise akzeptieren und zwei Aspekten in die Diskussion einbringen. Zuerst unter diesen Hauptaspekten ist zu nennen, dass die Gräber als Inventar sarmatische Gegenstände haben (Glöckchen, Perlen aus Lapislazuli, Tamgaspiegeln) und all diese Sachen unterliegen den z.B. bei Callatis erwähnten funebralen Regeln für Gräberfelder des Römischen Reichs. Diese sarmatische Bevölkerung wurde von den römischen Truppen überwacht, wie auch das Gebiet Munteniens.

Die Hypothese der römischen Kontrolle im Gebiet der sarmatischen Stämme aus Muntenien ist nicht neu und nicht ohne Logik, wenn wir die literarischen Quellen oder andere archäologische Argumente im Betracht ziehen. Diese Informationen beweisen ein konstantes relatives Interesse an der Überwachung Munteniens und in diesem Sinne wurden von den Statthaltern in Moesia Inferior als Massnahmen eine aktive Aussenpolitik geführt und ein Vorland als Sicherheitsterritorium geschaffen.

BIBLIOGRAFIE

Bârcă 1997,
V. Bârcă, Echipamentul și armamentul defensiv sarmatic. *ActaMP*, XXI, (1997)921-934.

Bârcă 2001,
V. Bârcă, Spade și pumnale în mormintele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre (sec.II-I a.Ch.). (Cosma, C., Tamba, D., Rustoiu), *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea Dicata (Festschrift für Professor Nicolae Gudea gelegentlich des 60. Geburtstages)*, Zalău, (2001), 135-153.

Bârlădeanu-Zavatin 1977,
E. Bârlădeanu-Zavatin, În legătură cu o necropolă de epocă romană timpurie la Callatis. *Pontica*, X, (1977), 127-151.

Bichir 1972,
Gh. Bichir, Sarmații la Dunărea de Jos în lumina ultimelor cercetări. *Pontica*, V, 137-176.

Bichir 1977,
Gh. Bichir, Les Sarmates au Bas-Danube. *Dacia*, N.S. XXI, (1977),167-197.

Bichir 1996,
Gh. Bichir, Date noi cu privire la pătrunderea sarmaților în teritoriul geto-dacic (II). *SCIV*(A) 47, 3, (1996), 297-312.

Bloemers 1990,
J.H.F. Bloemers, Lower Germany, Military Organization and its Role in the Study of a Frontier Zone. (Vetters, H., Kandler, M.), *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum*, Wien (1990), 111-120.

Bloemers 1991,
J.H.F. Bloemers, Relations between Romans and natives: concepts of comparative studies. (Maxfield, V.A., Dobson, M.J.), *Roman Frontier Studies 1989. Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies*, Exeter (1991), 451 - 454.

Bogdan-Cătăniciu 1986,
I. Bogdan-Cătăniciu, Repères chronologiques pour le limes sud-est de la Dacie. *Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongress. Aalen, 1983*, Stuttgart. (1986), 461-468.

Bogdan-Cătăniciu 1997,
I. Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman, sec. I-III p.Chr.*, Muzeul Județean Teleorman, Alexandria (1997).

CCA 1983-1992. *Cronica cercetărilor arheologice din România (1983-1992)*, București.
CCA 1994. *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 1994*, București (1994).
CCA 2004. *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 2004*, București (2004).

Constantinescu 1978,
M. Constantinescu, Un mormânt din perioada migrațiilor descoperit la Balta Albă, judeţul Buzău. *Mousaios*, 2, (1978), 22-25.

Coulston 2003,
J.C.N. Coulston, Tacitus, Historiae I.79 and the impact of Sarmatian warfare on the Roman empire. (von Carnap-Bornheim, C.), *Kontakt-Kooperation-Konflikt. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus*. Internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.-16. Februar 1998, Neumünster, 415-433.

Diaconu 1965,
Gh. Diaconu, *Tîrgşor - Necropola din secolele III-IV e.n.*. Bucureşti (1965).

Diaconu 1980,
Gh.Diaconu, Roxolani sau alani la Dunărea de Jos. *SCIV*(A), 31, 2 (1980), 275-285.

Dragomir 1959,
I.T. Dragomir, Raport asupra săpăturilor întreprinse la Largu (r. Filimon Sîrbu, reg. Galaţi*). Materiale*, V (1959), 475-482.

Harhoiu 1993,
R. Harhoiu, "Tezaurul" de la Buzău – 1941. *SCIV*(A) 44, 1 (1993), 41-51.

Harţuche 1980,
N. Harţuche, Descoperiri sarmatice din zona Brăilei. *Istros*, I (1980),191-251.

Harţuche 1987,
Harţuche, Cercetările arheologice de la Lişcoteanca Movila Olarului (1970-1976). *Istros*, V (1987), 7-90.

Harţuche *et alii* 1983,
N. Harţuche, F. Anastasiu, V. Sârbu, Săpăturile de salvare de la Grădiştea, j. Brăila (Punctul "Mormântul Elizei" - necropolă). *Istros*, II-III (1983), 49-59.

Istvánovits-Kulcsár 2001,
E. Istvánovits, V. Kulcsár, Sarmatians through the eyes of strangers. The Sarmatian warrior. *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries A.D.* Proceedings of the international conference held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza, Aszód-Nyíregyháza (2001), 139-169

Leahu-Trohani 1979,
V. Leahu, G. Trohani, Săpăturile arheologice de la Vităneşti, jud. Teleorman. *CAMNI*, III (1979), 127-141.

Morintz-Ionescu 1968,
S. Morintz, B. Ionescu, Cercetări arheologice în împrejurimile oraşului Oltenița (1958-1967). *SCIV*(A) 19, 1 (1968), 95-128.

Muşeţeanu-Lungu 1977,
C. Muşeţeanu, R. Lungu, Arme sarmatice descoperite în judeţul Ialomița. *SCIV*(A) 28, 2 (1977). 247-251.

Nestor 1960,
I. Nestor, *Sarmaţii*, în: *Istoria Romîniei*, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti (1960), 671-682.

Niculescu 2003,
Gh. Niculescu, Die sarmatische Kultur im Zusammenhang der kaiserzeitlichen archäologischen Funde aus Muntenien - unter besonderer Berücksichtigung der Funde von Tîrgşor. (von Carnap-Bornheim, C.), *Kontakt-Kooperation-Konflikt. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus*. Internationales Kolloquium des Vorgeschichtlichen Seminars der Philipps-Universität Marburg, 12.-16. Februar 1998, Neumünster (2003), 177-205.

Opreanu 1998,
C. Opreanu, *Dacia Romană şi Barbaricum*, Timişoara (1998).

Oţa 1999,
L. Oţa, Relations between the Roman Empire and Sarmatians on the Lower Danubian limes. (Gudea, N.), *Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Zalău (1999), 885-894.

Petculescu 1993,
L. Petculescu, Miniature Spearhead Fittings of Military Equipment in Roman Dacia. *Dacia* N.S., XXXVII (1993), 181-196.

Petculescu 1999,
L. Petculescu, Roman military equipment in Barbaricum in the proximity of the Dacian limes. (Gudea, N.), *Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Zalău (1999), 895-905.

Petolescu 2000,
C.C. Petolescu, *Dacia şi Imperiul Roman,* Bucureşti (2000).

Petrescu 2002,
F. Petrescu, *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureş-Cerneahov de pe teritoriul României*, Ed. Ars Docendi, Bucureşti (2002).

Pippidi 1967,
D.M. Pippidi, Tiberius Plautius Aelianus şi frontiera Dunării-de-Jos în sec. I e.n.. *Contribuţii la istoria veche a României*, ed. a 2-a, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti (1967), 287-328.

Renţa 2000,
E. Renţa, Necropola sarmatică de la Bucu, judeţul Ialomița. *Ialomița*, III (2000), 39-57.

Simache-Teodorescu 1962,
N. Simache, V. Teodorescu, Săpăturile arheologice de salvare de la Smeieni (r. Buzău, reg. Ploieşti), *Materiale*, VIII (1962), 273-281.

Van der Veen 1991,
M. van der Veen, Native communities in the frontier zone – uniformity or diversity. (Maxfield, V.A., Dobson, M.J.), *Roman Frontier Studies 1989. Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies*, Exeter (1991), 446-450.

Vulpe 1961,
R. Vulpe, La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains. *Dacia* N.S., V (1961), 365-393.